

Иерей М. Самков

Кніга Ёны. Новы пераклад на беларускую мову

Увазе чытачоў прапаноўваецца новы пераклад кнігі Ёны на беларускую мову. На гэтую старазапаветную кнігу звярталі ўвагу многія беларускія перакладчыкі, сярод якіх можна назваць Вітаўта Тумаша, Яна Станкевіча, кс. Уладзіслава Чарняўскага, а. Аляксандра Надсана, Васіля Сёмуху. Пераклады гэтых аўтараў маюць як свае перавагі, так і недахопы. Агульнай заганай усіх гэтых перакладаў было тое, што іхнія аўтары не ведалі арыгінальных моваў і былі вымушаны альбо звяртацца да падрадкоўніка, альбо перакладаць з мовы-пасярэдніцы. Выбар падобных стратэгий можна апраўдаць з аднаго боку - адстунасцю традыцый габраістыкі ў беларускай гуманітарай навуцы, з іншага – неадкладнай неабходнасцю стварэння перакладаў для беларускамоўных чытачоў. Аднак такія падыходы да перакладу не адпавядаюць тым крытэрыям стварэння перакладаў, якія высюўвае сучасная навука. Абавязковым патрабаваннем для працы біблейных перакладчыцкіх груп з’яўляецца пераклад з арыгінальных моваў (габрэйскай, арамейскай, грэцкай) і арыентацыя на дасягненні сучаснай тэорыі перакладу. Гэтым патрабаваннем у пэўнай ступені адпавядае праца біблейных камісій Беларускай Праваслаўнай Царквы і Каталіцкай Царквы ў Беларусі. Аднак пакуль што гэтыя перакладчыцкія каманды асярэджвалі сваю ўвагу пераважна на корпусе новазапа-

ветных тэкстаў, а Стары Запавет яшчэ пакуль чакае сваёй чаргі.

Прапанаваны ніжэй пераклад – першая спроба перакласці адзін са старазапаветных тэкстаў у адпаведнасці са сфармуляванымі вышэй патрабаваннямі. Першапачткова гэты пераклад рабіўся ў межах праекта «Новая Беларуская Біблія», які быў створаны ў 2012 годзе і прапаноўваўся ў якасці аднаго з магчымых падыходаў да перакладу. Мэта праекту – стварыць новы пераклад Бібліі на беларускую мову, які б адпавядаў усім крытэрыям сучаснай навукі і які паклікны не замяніць, а дапоўніць існуючыя канфесійныя пераклады. У перакладчыцкім заданні, на падставе аналізу камунікатыўнай сітуацыі, былі апісаны асноўныя параметры перакладчыкага працэсу.

Аўтар кнігі Ёны стварыў неперавершаны мастацкі твор, які вылучаецца разнастайнасцю ўжытых стылістычных сродкаў (найбольш важныя з якіх – паўтор і варыяцыя) і рытарычных прыёмаў (іронія і загадка). Новы пераклад павінен перадаваць прагматычную функцыю арыгінальнага тэкста, а не ягоныя фармальныя характэрыстыкі і семантычнае значэнне. Перад перакладчыкамі стаіць задача дапамагчы чытачу ўбачыць у біблейным тэксце не толькі помнік стражаытнай блізкаўсходняй літаратуры, але і мастацкі тэкст, які ў той ці іншай ступені адпавядае крытэрыям літаратурнасці, што існуюць у нашай культуры. Такі падыход дазволіць чытачам адчуць эстэтычную прываблівасць і рытарычную сілу арыгінальнага тэкста, чаго не могуць даць літаральныя пераклады.

Неабходна таксама памятаць, што вельмі часта мы прачытаем старазапаветныя тэксты праз прызму сваіх каштоўнасцяў, культурных і рэлігійных уяўленняў. Таму адна з задач, якую мы паставілі перад сабою – дапамагчы чытачу ва ўсведамленні прыналежнасці біблейных тэкстаў старажытнаму міжземнаморскаму свету, культурныя і сацыяльныя мадэлі якога істотна адрозніваюцца ад тых, што існуюць у сучасным свеце. Гэтага можна дасягнуць, напрыклад, выкарыстоўваючы розныя паратэкстуальныя

сродкі: уступныя артыкулы, прымячання, каментары. Аднак мы выбралі іншы падыход і паспрабавалі дасягнуць пастаўленай задачы пры дапамозе эксплікацыі часткі імпліцытнай культурнай інфармацыі.

Канцэпцыя перакладу вызначыла і шэраг практычных інструкцый, якіх мы прытрымліваліся ў сваёй працы. Так, мы вырашылі адмовіцца ад стандартнага дзялення кнігі Ёны на вершы, як гэта прынята ў *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. У нашай культуры мы, як правіла, не дзелім мастацкія тэксты на вершы, а выкарыстоўваем больш буйныя тэкстуальныя сегменты: раздзелы, абзацы, параграфы і г. д. Акрамя таго, у першапачатковым тэксце нумерацыя вершаў і раздзелаў адсутнічала і была ўведзена пазней для аблягчэння працы з тэкстам. Гэтым аб'ясняецца наша адмова ад дзялення на вершы. Акрамя таго, адсутнасць нумерацыі аблягчае ўспрыняццё тэксту як цэльнага літаратурнага твору. Мы таксама вырашылі адмовіцца ад прывычных назваў, якія выкарыстоўваюцца для абазначэння вялікіх тэкстуальных сегментаў («раздзел») і скарыстацца іншай тэрміналогіяй. Шэраг параметраў (выразнае размежаванне сцэнаў, кожная з якіх мае сваіх персанажаў і свае «дэкарацыі», наяўнасць апавядальніка, мноства дыялогаў, эмацыйная насычанасць, драматычная напружанасць) робіць кнігу Ёны падобнай на драматычны твор. З гэтай прычыны мы вырашылі запазычыць тэрміналогію з вобласці драматаургіі і выкарыстаць слова «дзея», што дапаможа сучаснаму чытачу пашырыць сваё ўспрыняццё біблейнага тэксту.

Мы таксама паспрабвалі адлюстраваць дынамізм і эмацыйную насычанасць кнігі Ёны, выкарыстоўваючы адпаведныя прыметнікі і дзеясловы. Пры гэтым мы вымушаны былі адмовіцца ад літаральнага перакладу, які наадварот ствараў бы адчуванне статычнасці, нерухомасці, пэўнай застыгласці твору.

Напэўна некалькі словаў неабходна сказаць і пра сам твор. З упэўненасцю можна сказаць, што кніга Ёны – адна з самых загадкавых кнігаў Бібліі. Яна падманвае ўяўнай прастатой свайго сюжэту і падкрэслена «народнай» мовай.

Аднак за гэтай няхітрасцю хаваецца багаслоўская глыбіня, філасоўская дзёрскасць, тонкая іронія (якая часам пераходзіць у сарказм), напружанасць сюжэту і мноства загадак, частка якіх знаходзіць свой адказ у тэксе, а некаторыя з іх выходзяць за межы твору і залучае чытача да пошукаў.

Хутчэй за ўсё твор быў напісаны ў эпоху Другога Храма, магчыма – у канцы персідскага ці пачатку эліністычнага перыяду ізраільскай гісторыі. Аўтар нам невядомы, але хутчэй за ўсё ён належаў да кола адукаванай іерусалімскай інтэлектуальнай эліты, якая была адказная за стварэнне, рэдакцыю і інтэрпрэтацыю біблейных тэкстаў. У нас няма інфармацыі пра прешапачатковых адрасатаў кнігі, – хутчэй за ўсё яны належалі да той самай групы, што і аўтар тэксту. Мова кнігі дастаткова простая, тыповая для ранніх біблейных твораў эпохі Другога Храму і набліжаная да пазнейшага т. зв. мішнаіцкага іўрыту.

Кнігу Ёны адносілі да розных жанраў: алегорыя, мідраш, легенда, чароўная казка, наратыўная дагматыка, філасоўскі трактат, трагедыя, навела, камедыя, пародыя і г. д. Наяўнасць такой колькасці разнастайных меркаванняў сведчыць пра сур'ёзныя праблемы, звязаныя з інтэрпрэтацыяй твору. Гэта дазволіла паўднёваафрыканскаму даследчыку Эрнсту Вэндланду вызначыць кнігу Ёны як жанравы *crux interpretum*. Аўтар старазапаветнага тэксту маніпулюе рознымі жанрамі, увіваючы ў апавядальную тканіну самыя разнастайныя літаратурныя формы, чым разбураюцца чытацкія чаканні і прывычныя стэрыятypy.

У цэнтры сюжэту знаходзяцца ўзаемаадносіны двух галоўных персанажаў: Госпада і прарока Ёны. Тэма кнігі па-рознаму вызначалася рознымі даследчыкамі, але хутчэй за ўсё, аўтар сцвярджае абсалютную свабоду, сілу і суверэннасць Госпада над усім стварэннем. Гэтыя боскія атрыбуты пераўзыходзяць усе людзкія ўяўленні пра

справядлівасць, міласць ці логіку¹. Аднак для разумення твору важна не толькі, *што* сказаў аўтар, але і тое, *чаму* і *для чаго* ён гэта сказаў. Хутчэй за ўсё, асноўная камунікатыўная функцыя кнігі – унутраная рэфлексія і самацэнка той групы, унутры якой яна стваралася. Свядомасць гэтых людзей грунтавалася на разуменні імі сваёй асаблівай ролі перадачыкаў боскіх настаўленняў, якія змяшчаліся ў аўтарытэтных кнігах старажытнага Ізраіля.

Менавіта іерусалімскай інтэлектуальная эліта стаіць за вобразам прарока Ёны, які апісваецца як чалавек, што не жадае ўсведамляць і прымаць тую ролю, якую Бог адводзіць яму ў Сваіх планах. Аўтар малое вобраз Ёны ў квазібурлескных танах, што прымушала першых чытачоў ставіцца да сябе з іроніяй. Прарок сцвярджае, што ведае Бога і можа прадбачыць Ягоныя дзеянні. Прычым свае веды Ёна чэрпае з тэкстаў Торы, прарокаў і псалмоў. Памылка Ёны была ў тым, што ён уключаў жывога Бога ў гатовыя багаслоўскія схемы. Але свабода Госпада не абмежаваная нічым і ніколі, а таму прадказаць развіццё падзей у боскім промысле немагчыма нават на аснованні святых тэкстаў. Такім чынам, кніга кажа пра тое, што валоданне аўтарытэтнымі тэкстамі і кантроль над іх тлумачэннем не забяспечвае поўнага і правільнага разумення Бога.

Пераклад зроблены са стандартнага тэксту *Biblia Hebraica Stuttgartensia*.

ЁНА

ДЗЕЯ І

... Госпад загадаў Ёну, сыну Амітаеву:

– Спяшайся да Ніневы, вялікага гораду! Абвясці прысуд ейным жыхарам, бо больш не магу цярпець іхніх злачынстваў!

¹ Bolin, T. *Freedom Beyond Forgiveness: The Book of Jonah Re-examined* / T. Bolin. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997. P. 183.

І Ёна пайшоў... але ў процілеглы бок, у Таршыш, на самы край зямлі, каб уцячы ад Госпада. Сышоўшы да Яфо, ён сустрэў карабэль, што якраз прыплыў з Таршышу. Адаўшы належную плату, прарок спусціўся ў яго, каб выправіцца ў Таршыш, прэч ад Госпада.

Тады Госпад кінуў на мора шалёны вецер. Узнялася жудасная бура! Карабэль быў ахоплены жахам: яшчэ крыху – і ён растрэшчыцца... Спалоханыя маракі пачалі крычаць да сваіх багоў, выкідаючы тыя рэчы, што былі ў караблі, у Мора, каб супакоіць яго. А Ёна, тым часам, спусціўся ў спод карабля і заснуў глыбокім сном.

Да Ёны падбжаў стырनावы і ўсклікнуў:

– Як ты можаш спаць?! Уставай! Звярніся да свайго боства - можа падбае яно пра нас і мы не загінем!

Тым часам маракі пачалі радзіцца між сабою:

– Давайце кінем лёсы і даведаемся, з якой прычыны гэтае няшчасце напаткала нас.

Лёсы ўпалі на Ёну...

– Скажы нам, – спыталі яго маракі, – хто вінны ў нашай бядзе? З якой мэтай ты тут? Адкуль ідзеш? З якой ты зямлі? Да якога належыш народу?

– Габрэй я! Пакланяюся Госпаду, Богу нябёсаў, творцу мора і сушы! – такім быў адказ. ... Але я ўцякаю ад гэтага Бога, – працягнуў Ёна.

Неймаверны страх ахапіў тых людзей, калі пачулі яны такія словы:

– Што ж ты нарабіў! – усклікнулі маракі.

А Мора, тым часам, станавілася злавала ўсё больш...

– Што ж нам рабіць з табой, каб Мора суцішылася?! – спыталі маракі Ёну.

– Вазміце мяне і выкінце ў Мора, – адказаў Ёна. – Тады яно сціхне. Вызнаю, што менавіта я – прычына гэтай жудаснай буры.

Маракі пачалі адчайна веславаць да сушы, але нічога ў іх не атрымліваўся, бо Мора злавала ўсё больш і больш... Тады яны ўзмаліліся:

– О, Госпадзе! Няхай не загінем мы з-за гэтага чалавека! Не спагані з нас крыві нявіннай! Таму што гэта – Твая воля!

І, падняушы Ёну, кінулі яго ў Мора – і яно ўтаймавала сваю ярасць. У трапятанні схілілі гэтыя людзі калены перад Госпадам, прыняслі ахвяру і зарокі.

ДЗЕЯ ІІ

Тады Госпад зрабіў так, што Ёну праглынула вялікая рыба, ва ўлонні якой ён заставаўся тры дні і тры ночы. І тады Ёна пачаў маліцца:

У распачы Госпада паклікаў я –
Ён не пакінуў мяне!
З нетраў Шэолу я закрываў –
і Ты пачуў!

Ты кінуў мяне ў бездань –
апынуўся я ў сэрцы марскім!
Патокі вады ахінулі мяне,
хвалі Твае паглынулі мяне!

Воды Хаосу ахапілі мяне,
марской травой спавітаты,
так што ўжо і не дыхаю я!

Да асноваў гор я спусціўся,
навякі краіна мёртвых
замкнула брамы свае за мной.

Падумаў я:
“Адкінуты далёка я ад Цябе...
Аднак яшчэ ўбачу Твой святы Храм!”

Душа мая знясілела –
тады Госпада ўспомніў.
Дайшла малітва мая да Цябе,
да Храма святога Твайго.

... Ты падымаеш мяне з Ямы,
О, Госпадзе, Божа мой!

Тыя, хто нікчэмных ідалаў шануе,
забыў пра вернасць сваю да Госпада.

А я, спяваючы песні хвалы,
ахвяры Табе прынясу!
Абцяганні свае здзяйсню.

Збаўленне ад Госпада!

Сказаў Госпад рыбе і яна вырыгнула Ёну на сушу.

ДЗЕЯ ІІІ

У другі раз Госпад загадаў Ёну:

– Спяшайся да Ніневы, вялікага гораду! Абвясці ейным
жыхарам тое, што Я скажу табе!

Як і загадаў Госпад, Ёна пайшоў да Ніневы (горад гэты
быў вялізарным у Бога: тры дні спатрэбілася б, каб абысці
яго). Варта было прароку адзін дзень прайсціся горадам,
абвясчаючы: «Яшчэ сорок дзён і Нінева ўжо не будзе ра-
нейшай» – як ніневійцы, паверыўшы Богу, ад мала да
вяліка, на знак пакаяння абвясцілі пост і апрануліся ў
зрэб’е. Калі гэта данеслася да ўладара Ніневы, ён ўстаў з
пасаду, скінуў з сябе шаты, пакрыўся зрэб’ем і сеў у попе-
ле. Затым ён абвясціў наступнае:

«Ніневе.

Так пастанавіў уладар і вяльможы яго:

- Людзі і жывёлы (буйныя і дробныя) –
хай нічога не ядуць, не пасвяцца і вады ня п’юць!
- Людзі і жывёлы павінны накрывацца зрэб’ем і штосілы
клікаць да Бога!
- Сыдзіце з дарогі зла! Пакіньце гвалт, які вы чыніце!

Ці ведае хто: можа Бог пераменіць сваё рашэнне? Мо-
жа ён злітуецца над намі, адмовіцца ад свайго гневу і мы не
загінем?»

Убачыўшы з учынкаў ніневійцаў, што сышлі яны з
дарогі зла, Бог зжаліўся і не пакараў іх, як абяцаў раней.

ДЗЕЯ ІV

Ёну ж грызла згрызота вялікая, усё палала ўнутры яго:

– О, Госпадзе! Хіба ж я не пра гэта казаў, як быў яшчэ на сваёй радзіме? Менавіта таму і вырашыў уцячы ў Таршыш! Я ж ведаў, што ты – Бог літасцівы і спагадлівы, цярылівы і багаты на міласць, і не жадаеш людзям зла! Дык вось, Госпадзе! Лепей забі мяне! Ужо лепш памру – навошта мне жыць!

Госпад спытаў:

– Няўжо ў цябе сапраўды так усё палае ўнутры?

...Ёна выйшаў з гораду і сеў на ўсход ад яго. Зрабіўшы сабе шалаш, ён усеўся пад ім у ценю, чакаючы таго, што ж будзе адбывацца ўнутры горада. Каб Ёну не было так балюча, Госпад Бог насадзіў расліну кікаён, якая вырасла і дала прароку ратавальны цень. Як жа усцешыўся Ёна!

Наступнага дня, калі ледзве займаўся золак, Бог паслаў чарвяка, каб той знішчыў кікаён. І той зрабіў сваю справу – напаў на расліну і яна засохла. Калі ж пачало ўзыходзіць сонца, Бог наслася гарачы гвалтоўны вецер. Распаленае свяціла вісела над галавой Ёны. Амаль знепрытомнеўшы, ён думаў толькі пра адно: «ужо лепш памерці, чым жыць...».

Тады Бог спытаў яго:

– Няўжо табе так балюча праз кікаён?

Ёна адказаў:

– Калі б Ты толькі ведаў! Я проста паміраю ад болю!

Прамовіў Госпад:

– Табе шкада расліну, над якой ты не працаваў і якую не вырошчваў, якая ў адну ноч з'явілася і ў адну ноч загінула? А Я не пашкадую Ніневы! У гэтым вялікім горадзе больш за сто дваццаць тысяч людзей і шмат жывёлы – а ён не можа адрозніць праўды ад крыўды!